

ELS ADVERBIS DE LLOC INTRANSITIVS I LA FORMACIÓ DE CONSTRUCCIONS AMB ADVERBIS POSPOSATS¹

Manuel PÉREZ SALDANYA
Gemma RIGAU I OLIVER

Universitat de València / Universitat Autònoma de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

1. ELS ADVERBIS NOMINALS

Els adverbis de lloc, com els adverbis en general, presenten una certa heterogeneïtat formal i funcional. Els adverbis de lloc, de fet, es classifiquen en tres classes formalment i sintàcticament ben diferenciades: la dels adverbis díctics (*ací, aquí, allí i allà*, i en la llengua antiga *acèn, aquèn i allèn* 'd'ací, d'aquí i d'allí'), els adverbis descriptius o nominals (*damunt, davall*, etc., i *amunt, avall*, etc.) i l'adverbi relatiu i interrogatiu *on*. En aquest treball ens centrem en una subclasse dels adverbis descriptius i, més concretament, en l'evolució de certes construccions locatives en què aquests adverbis apareixen posposats a un sintagma preposicional, a un sintagma nominal definit o a un substantiu sense determinant ni quantificador (i. e. *pel riu avall, lo riu avall, riu avall*).

El terme *descriptiu* amb què es coneixen aquests adverbis fa referència al fet que estableixen distincions locatives relacionades amb diferents dimensions espacials. Més recentment aquests adverbis també han rebut el nom de *nominals*, pel fet que tenen certes característiques comunes amb els substantius i pel fet que, en molts casos, s'originaren a partir de la incorporació d'un substantiu a una preposició, com s'indicarà més avall.²

De manera semblant al que ocorre en altres llengües romàniques, en català els adverbis nominals o descriptius s'estructuren en dues sèries formalment relacionades: la dels *adverbis transitius* i la dels *adverbis intransitius* (Pavón 1999: § 9.3.2.1, Eguren 1999: § 14.4.5.1). Totes dues sèries estableixen oposicions locatives relacionades amb la verticalitat, l'horitzontalitat, el caràcter interior o exterior, i el grau de proximitat o d'aproximació. En el quadre se-

1. Aquest treball s'ha realitzat dins el marc dels projectes d'investigació HUM 2005-03508FILO i HUM2006-13295-02-01, del Ministeri de Educació i Ciència/FEDER i 2005SGR753 de la Generalitat de Catalunya. Els autors volem expressar el nostre agraïment a Anna Bartra, Ignacio Hualde, Avel·lina Suñer, Carlos Sánchez Lancis i Joan Solà pels seus valuosos comentaris i per les seves encertades observacions.

2. El terme *descriptiu* és usat, entre altres, per Sánchez Lancis (2002: 980) o García-Miguel (2005); el terme *nominal*, per Pavón (1999) o Eguren (1999). Respecte a les propietats d'aquests adverbis, vg., entre altres, Bartra i Suñer (1992), Sancho Cremades (2002: § 11.3.1.1) i Rigau (2002: § 15.3.4.1), per al català, i Plann (1986, 1988), Bosque (1989: 10.5) i Sánchez Lancis (2003), per al castellà actual.

güent, s'indiquen les diferents oposicions en què participen aquests adverbis. Dins de les files associades a cada dimensió espacial, la línia discontinua fa referència a variants sinònimes i la contínua, a oposicions semàntiques. El símbol «†», finalment, assenyalava que es tracta d'una forma arcaica i/o dialectal.

<i>Dimensió</i>	<i>Adverbis transitius</i>	<i>Adverbis intransitius</i>
verticalitat	† desús	† ensús
	damunt	amunt ³
	† dejús	† enjús
	davall	avall
horitzontalitat	† denant	† enant
	davant	avant, endavant, envant
	† detràs	† atràs
	darrere	arrere, endarrere, enrere
interioritat	dins, dedins	endins
	fora, defora	enfora
proximitat	lluny	—
	(a) prop	—
aproximació	—	ençà
	—	enllà

Els adverbis transitius indiquen localització estàtica i seleccionen un complement precedit optativament per *de* (1a), que pot no explicitar-se si es dedueix del context enunciatiu (1b).⁴ Quan el complement designa una persona, aquest pot realitzar-se com a pronom personal tònic precedit obligatòriament de *de* o com a possessiu (1c), i fins i tot, pot adoptar la forma de datiu possessiu en certes construccions (1d). Finalment, aquests adverbis poden funcionar com a complements de preposicions dinàmiques com ara *per* (1e) o poden adjuntar-se a un adverbí dític espacial (1f).

- (1) a. Hem deixat la capsa petita damunt (de) les altres capsas
- b. Hem deixat la capsa petita damunt
- c. Anava darrere {*de nosaltres / nostre*}
- d. *Li* anava al darrere [‘darrere d’ell’]
- e. Van sobrevolar per damunt els núvols
- f. Deixa la roba aquí damunt (la cadira)

3. En la sèrie dels adverbis intransitius, es pot afegir encara l’adverbi *enlaira*, que té un significat equivalent a *amunt*, però presenta uns usos molt restringits.

4. Pel fet de seleccionar un complement, en la tradició gramatical aquests adverbis també han estat caracteritzats com a adverbis habilitats com a preposicions (Badia 1994: 244-245) i, més recentment, com a preposicions intransitives; això és, preposicions que poden aparèixer sense el seu complement (Bonet i Solà 1986: 64-73, Sancho Cremades 2002: 1697 i ss.).

Els intransitius, en canvi, assenyalen direcció o orientació (2a i b), i en català actual van precedits generalment de la preposició *cap*. A més, com a norma s'usen sense complement i poden ser modificats per quantificadors quantitius (2c). Quan l'adverbi està quantificat pel quantitiu additiu *més* és possible trobar-hi un sintagma introduït per *de*, la presència del qual és legitimada per l'esmentat quantificador (2d).⁵

- (2) a. Tireu (cap) amunt
 b. Mira (cap) arrere
 c. Deixa-ho un poc més avall
 d. Visc en un poble que es troba *una mica més avall de Girona*

Com s'ha apuntat més amunt, en aquest treball ens centrarem en la sèrie dels adverbis intransitius i, especialment, en l'ús d'aquests adverbis precedits d'un sintagma preposicional (*pel riu amunt*) i en la gestació de construccions del tipus *riu amunt* i *cap avall*.

2. ELS ADVERBIS INTRANSITIUS

2.1. El valor de direcció o d'orientació dels adverbis intransitius està directament relacionat amb la seva estructura morfològica i amb el fet que presenten un primer constituent, *a-* o *en-*, que prové de preposicions llatines amb valor de direcció i orientació; concretament, de les preposicions AD '(cap) a', AB 'des de' i IN '(cap) a dins', o dels seus derivats catalans:

- (3) a. AD VALLEM '(cap) a la vall' > avall '(cap) al lloc més baix'
 b. AD MONTEM '(cap) a la muntanya' > amunt '(cap) al lloc més alt' > amunt
 c. AB ANTE 'des de davant' > avant
 d. AD/IN RETRO > arrere / enrere
 e. AD TRANS 'a l'altra part' > atràs
 f. IN ANTE > enant
 g. IN + DEORSUM > en jus > enjús 'avall'
 h. IN + SURSUM > en sus > ensús 'amunt'
 i. en + ça > ençà
 j. en + lla > enllà
 k. en + dins > endins
 l. en + fora > enfora
 m. en l'aire > enlaire

Com s'indica en (3), els adverbis intransitius s'originaren a partir de primitius sintagmes preposicionals. Seguint l'anàlisi adoptada per Bartra i Suñer (1992: 63 i ss.), la formació d'aquests adverbis es produí a partir d'un procés d'incorporació; això és, un procés d'acord amb el qual el complement del SP (el terme de la preposició) s'incorporà al nucli d'aquest sintag-

5. Per a una anàlisi detallada d'aquestes construccions en el català actual, vg. Bartra i Suñer (1992: 48ss.), Sancho Cremades (2002: §§ 11.3.1, 11.4.1-3), Rigau (2002: § 15.3.4.1), i, pel que fa al castellà, Pavón (1999: § 9.3.1-2).

ma (a la preposició), fet que permet analitzar el conjunt com un adverbí (o SAdv). En (4) s'exemplifica aquest procés de canvi sintàctic a partir de l'adverbí *avall*:

$$(4) \quad [{}_{SP} [{}_{P} a \ [{}_{SN} \text{vall}]]] \rightarrow [{}_{SP} [{}_{P} a + \text{vall}_i \ [{}_{SN} \emptyset_i]]] \rightarrow [{}_{SAdv} \text{avall}]$$

2.2. Del conjunt d'adverbis intransitius de (3), els començats per *a-* apareixen plenament fusionats en català des dels orígens. La majoria dels adverbis amb *en-* també apareixen fusionats des d'antic, però hi casos de formacions tardanes (*endins*, *enlaire* i també *endarrere*). Com a prova de la fusió i la lexicalització d'aquests constituents, es pot apuntar el fet que, en català antic, els adverbis amb *a-* i, en menor mesura, alguns dels adverbis amb *en-*, s'usen sovint precedits de les preposicions *a* i *en*:

- (5) a. Si tu és lo Fil de Déu, laxa't cader *en aval* (*Organyà*: 122)
 b. e anava *a avant*, firén e donan de grans colps (Desclot, *Crònica* II: 105)
 c. Dich encara que feyta cauterització damont dita, serie molt proffitosa cosa aplicar ventosa per tirar la matèria verinosa *a enfora* (*Agramunt, Regiment*: 63b)

Aquestes preposicions reforcen el valor direccional de l'adverbí en un moment en què ja s'havia perdut la consciència del valor preposicional del primer constituent morfològic.

2.3. En la mesura que els adverbis intransitius provenen de la incorporació d'un nom a una preposició, aquests adverbis presenten un comportament semblant a les preposicions. Seguint l'anàlisi proposada per Hale i Keyser (2002: 8, 213), assumirem que les preposicions són elements birelacionals; això és, predicats que relacionen dos arguments: un complement (o argument intern de la preposició) i un especificador. Una cosa semblant es pot dir dels adverbis intransitius, amb l'única diferència que, en aquest cas, el complement s'ha incorporat històricament a la preposició. Pensem, per exemple, en les dues oracions de (6).

- (6) a. E quant l'agren sebelit, éls se-n tornaren *e-l boscatge* (*Vides*: 443)
 b. E aquels pensaren-se que fos En Roba qui parlàs, per què se-n tornaren *aval* (*Vides*, 443)

En (6a), la preposició *en*, contreta amb l'article sota la forma *e-l*, expressa una relació dinàmica entre el seu complement, (*e*)*l boscatge*, i el pronom *éls*, de manera que situa locativament l'un (*éls*) per referència a l'altre (*el boscatge*), com s'indica en (7a). En (6b), per la seva banda, l'adverbí no té complement (perquè ja el té incorporat a la preposició originària) però expressa la mateixa predicació dinàmica sobre un SN, en aquest cas el subjecte eHíptic de l'oració, com s'indica en (7b).

- (7) a. éls ← *e(n)* → l(o) boscatge
 b. (aquels) ← [*a* → vall]

El fet que aquests adverbis apareguin sovint precedits d'una preposició no invalida l'anàlisi proposada. Simplement assenjala la tendència de reforçar el valor predicatiu d'aquests adverbis en el moment en què la fusió dels dos constituents és total.⁶

6. Aquesta tendència, de fet, és la que explica l'aparició de variants formals del tipus *endavant* o *endarrere*.

3. LES CONSTRUCCIONS AMB ADVERBI POSPOSAT

3.1. Els adverbis intransitius apareixen des dels orígens en construccions complexes precedits d'un SP amb *per* o *de*. D'acord amb el valor que presenten, es poden diferenciar els tres tipus de construccions que s'exemplifiquen en (8):

- (8) a. Com los turchs veren tan grans flames de foch *per lo riu avall*, tots se tengueren per perduts (Martorell, *Tirant*: 591)
 b. que-s jagué ab sa mare e *del castell avall* lançà a son pare (Martorell, *Tirant*: 654)
 c. E quan vench lo dia, ell se més en lo llit de cendra ab lo cilici gitat *de cara amunt*, per tal que ves lo cel (Sant Vicent, *Sermons*: 257)

Ens referirem a aquestes tres construccions amb les expressions *pel riu avall*, *del castell avall* i *de cara amunt*. Com s'indicarà de manera detallada més endavant, les dues primeres són construccions dinàmiques en la mesura que indiquen moviment i orientació. La tercera, en canvi, té un caràcter estàtic i només indica posició orientada.

3.2. De manera semblant al que ocorre en els usos independents de l'adverbi, en aquestes construccions l'adverbi pot aparèixer precedit per una preposició que indiqui destinació: especialment *en* i *a*, i en menor mesura altres preposicions, com es pot observar en els exemples de (9).

- (9) a. tants sarraïns agren morts, que-l sanc coria *per lo puyg a aval* con si fos flom d'aygua (Desclot, *Crònica II*: 106)
 b. E féu-li gitar plom fos *pel cap en aval*, mas no li féu mal. (*Vides*: 272)
 c. del cal loc ix tanta ayga que *del cap del mont estrò aval* cór vuy aquela ayga molt fortment (*Vides*: 319)

Els exemples amb preposició alternen amb els exemples sense preposició des dels primers textos i durant tota l'edat mitjana, encara que aquests darrers augmenten progressivament de freqüència i són els més habituals al final de l'edat mitjana.⁷

- (10) a. un ort, *de ipsa font aval*, qui regar es puxe (*ap.* Coromines, *DECat*, IX: 30b [a. 1150])
 b. E enayxí co-l gitaren *per la roca aval*, lo vaxel anc no-s trencà, ni l'oli no s'es-campà (*Vides*: 326)
 c. aytants com troben dels troyans o-ls maten ab coltell o-ls endarroquen *per lo mur avall* (*Troia*: 52va)
 d. e venín *per lo dit camí avant* (*Algezira*: 96 [1387])
 e. E stant axí veren venir en Miquell Civera, fill de na Maria Civera àl[ias] Çasalla, *per lo carrer aval* de la carniceria de la Çoch e entrà-se-n en lo carreró (*Lleida*: 59v [1442])

3.3. Des d'un punt de vista històric, cal tenir en compte, a més, que les tres construccions amb adverbi posposat exemplificades en (8) han tingut una evolució diferent. Efectivament, la

7. Notem que en el cas de la construcció amb *de*, la possibilitat d'usar l'adverbi precedit de la preposició *en* s'ha mantingut fins a l'actualitat en certes combinacions en què la construcció no té un valor locatiu dinàmic (vg. § 4.1g): *d'aquesta ratlla en amunt*, *d'ara en avant*, etc.

construcció *del castell avall* s'ha mantingut fins a l'actualitat, mentre que les altres dues s'han vist sotmeses als canvis sintàctics que s'indiquen de manera esquemàtica en (11).

- (11) a. per lo riu avall → lo riu avall → riu avall
 b. del castell avall
 c. de cara amunt → cara amunt

En el cas de la construcció *pel riu avall*, el canvi consistí en una pèrdua de la preposició i del determinant; en el cas de la construcció *de cara amunt*, en una pèrdua de la preposició.

Tot seguit s'analitzaran de manera detallada les característiques de cadascuna de les tres construccions i les causes que expliquen que dues de les tres construccions experimentaren els canvis estructurals esmentats. En primer lloc ens centrarem en les construccions *pel riu avall* i *del castell avall*.

4. LES CONSTRUCCIONS DINÀMIQUES

4.1. Les construccions *pel riu avall* i *del castell avall* tenen un caràcter dinàmic i fan referència a la ruta i a la direcció d'un element en moviment. És per això que en molts casos les trobem amb el mateix tipus de verbs. Com es pot observar en els exemples apuntats fins ara, totes dues poden aparèixer amb verbs inacusatius que indiquen desplaçament del subjecte (*anar(-se'n)*, *venir*, *eixir*, *córrer*, etc.) o amb verbs transitius que expressen el desplaçament de l'objecte (*llançar*, *gitar*, *enderrocar*, etc.), tot i que cada un d'aquests sintagmes pot aparèixer també amb altres tipus de verbs.

Aquestes dues construccions presenten, malgrat tot, força diferències semàntiques i sintàctiques, que en bona mesura estan condicionades per les propietats de les preposicions *per* i *de*. Centrem-nos, doncs, en aquestes diferències.

a) Des d'un punt de vista semàntic, la preposició *per* fa referència a la ruta o trajectòria d'un moviment, mentre que *de* es limita a assenyalar l'origen del moviment. En la construcció amb *per*, consegüentment, la idea de ruta apareix marcada per la preposició, i l'adverbi hi afegeix el sentit de direcció o destinació. En la construcció amb *de*, en canvi, el sentit de ruta o trajectòria només s'assoleix en combinació amb l'adverbi, en la mesura que aquest expressa destinació. El sentit de ruta hi queda, per tant, implicat, mentre que en el cas del sintagma introduït per *per* el sentit de ruta és explícit.

- (12) a. **per** lo riu **avall**
 ruta destinació
 b. **de**l castell **avall**
 origen destinació

És interessant observar que el fet que l'adverbi d'aquestes dues construccions expressi destinació fa que els adverbis transitius de (3) en quedin exclosos, ja que són adverbis que no estan formats per aquest tipus de preposició. No és, doncs, el seu caràcter transitiu allò que fa que adverbis com *damunt* o (*de*)*fora* no apareguin en aquestes construccions dinàmiques, sinó la seva constitució morfològica.

b) Les diferències semàntiques existents entre les dues preposicions expliquen que en el cas de *per* el SP pugui aparèixer sense l'adverbi direccional, com es pot observar en el fragment de (13), on la construcció amb l'adverbi alterna amb sintagmes encapçalats per *per* que no van seguits d'adverbi direccional:

- (13) Que-l dit senyor rey entrarà en aquesta Ciutat *per lo Portal de la Mar*, irà-se'n *per lo carrer de la Mar amunt e per lo carrer denant Sent Christofol* irà a la Plaça de la Figuera, e d'aquí irà *per la Corregeria* vers Sent Martí. (*Manual de Consell*, t. A-28, 18v. [1423])

La mateixa raó justifica que, en aquesta construcció, l'adverbi pugui aparèixer anteposat al sintagma preposicional (14a) o bé coordinat amb aquest sintagma (14b i c).

- (14) a. faem cavalcar los altres *a avant per la rambla de Burgos* (*Fets*: 350)
 b. escut denant e montà-sse'n *per la costa e amont* (*Desclot, Crònica* II: 106)
 c. havien travesat *per sendes e amunt* (*Epistolari*: 327 [1399])

Cap de les propietats esmentades no són possibles amb la construcció amb *de*, com es pot observar en la agramaticalitat de les oracions de (15).

- (15) a. L'aigua corre del cim de la muntanya *(avall)
 b. *L'aigua corre avall del cim de la muntanya
 c. *L'aigua corre del cim de la muntanya i avall

c) En les construccions amb *per* és normal la coordinació d'adverbis (16), possibilitat que no tenim documentada en la construcció amb *de*:

- (16) a. tota l'altra gent anaren *per la ciutat a amunt e aval* aucient sarraïns (*Desclot, Crònica* II: 135)
 b. lo cavaller de les spases fa cavalcar lo seu standart, e, cridant grans crits, corre-gueren *per la plaça amunt e avall* (*Curial* II: 148)

En el cas de *per*, la coordinació és possible perquè la preposició ja marca la ruta i els adverbis indiquen la direcció (en un sentit i en l'altre) dins la ruta. En el cas de la preposició *de*, la coordinació és inviable, ja que *de* assenyala l'origen del desplaçament i no és compatible amb dues destinacions contraposades.

d) Les dues construccions també presenten clares diferències pel que fa al sintagma nominal que segueix la preposició. Efectivament, la preposició *per* es combina amb substantius que designen entitats amb unes dimensions compatibles amb el valor de ruta. Concretament, *per* apareix amb substantius que designen entitats dotades de dimensions espacials, com ara *costa* 'costera', *carrer*, *carrera*, *plaça*, *ciutat*, *camp*, *camí*, *senda*, *riu* (o *flum*, *flamaira*, *aigua*), *sèquia*, *escales* (o *escala*), *roca*, *mur*, *baus* (variant de *balç* 'precipici'), *muntanya*, *mont*, *vall*, *puig*, *tossal* o *serra*,⁸ però també el trobem amb substantius que designen parts del cos, com és el cas de *cara* (17a) o amb altres com *llançà* o *corda*, que afavoreixen la interpretació de ruta (17b i c).

8. També es documenta algun cop amb substantius del tipus *porta* o *finestra*, que designen el lloc per on passa la ruta: *Aparta't davant mi, si no yo-t promet per los sancts de paradís de fer-te saltar per la finestra avall* (*Martorell, Tirant*: 592).

- (17) a. éls li veran córar les làgremes *per la care eval* (*Questa*: 122va)
 b. E de aquella ubertura exí tantost sanch e aygua en gran abundància, e, corrent *per la lança avall*, untà les mans de aquell cavaller Longí, que havia donat la lançada (Villena, *Vita*, II: 69)
 c. E Tirant donà volta e ligà fort la corda e, ab la pressa que tenia per no ésser vist ni conegut, no pensà la corda si bastava en terra. Deixà's anar *per la corda avall* e fallia-se'n més de XII alnes, que no plegava en terra (Martorell, *Tirant*: 905)

Pel fet de seleccionar un SN que designa entitats amb superfície i dimensions, no hem trobat la construcció amb *per* complementat amb adverbis dítics del tipus *ací*, *aquí*, *allí*, que fan referència a localitzacions conceptualitzades com a punts.

La preposició *de*, en canvi, no presenta aquesta mena de restriccions i pot aparèixer amb qualsevol tipus de substantiu, sempre que aquest substantiu designi una entitat que pugui interpretar-se com a punt d'origen d'un moviment. Per la mateixa raó, és perfectament compatible amb adverbis dítics (18a i b), inclosos els antics *acèn*, *aquèn* i *allèn* ('d'ací, d'aquí i d'allí', respectivament), que lèxicament ja incorporen la idea d'origen (18c i d):

- (18) a. aquel ome fugí *d'aquí aval*, ves lo riu (*Alcoi*: 4v)
 b. Que la fe és fonament, mas vosaltres sabets que degú no és content de fer solament lo fonament de la casa, mas fer tota la obra *de aquí amunt* (Sant Vicent, *Sermons*: 18)
 c. entrò a ·III· vegades, e sobre azò correc *aquèn aval* [e] [trobà] lo dit Ramon Piquer que venie d'aquí (*Alcoi*: 4v)
 d. van-se-n *d'eqèn aval* ves lo rafal del dit Donànech (*Cort mallorquí*: 244)

e) El fet que la construcció amb *de* designi un segment que va d'un punt determinat vers un altre explica que aquesta construcció pugui aparèixer també en oracions en què no es fa referència a cap desplaçament, sinó a l'extensió d'una superfície:

- (19) a. *E de la superfície de la terra a amunt*, entrò a la sua sobiranea, foren hedificats los murs en meraveylosa composició (*Troia*: 26rb)
 b. Aquest sagitari *del lombrígol avall* era cavall e *del lombrígol ensús* era hom (*Troia*: 83ra)
 c. E met-i de bon holi en la casola, e met dedins la casola lo pex ho pexs axí fercits. E si heren ten grans que no y cabecen, ffe-n trosos *del lombrígol en aval*, per tant no tellaces lo ventre fercit (*Sent Soví*: 214)
 d. vull que a voluntat mia prengau possessió de mi, però *de la cinta amunt*. E Diabebus no fon gens pereós (Martorell, *Tirant*: 633)

Així mateix, la construcció amb *de* pot referir-se a un espai de temps, com ocorre en el cas dels adverbis *avant*, *enant*, *avall* o *ençà* que apareixen en (20) en sintagmes que designen un període de temps:

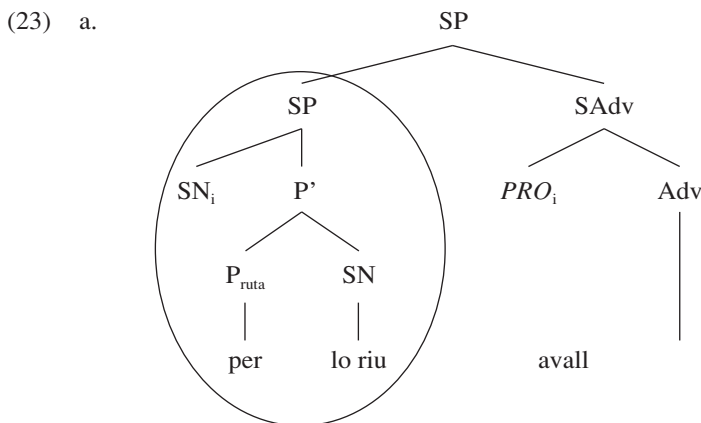
- (20) a. que-n don lo quart del forment al dit Ramon Maçaners d'aquest an, e *d'aquí enant* que sie [dat] al dit Ramon [...] (*Alcoi*: 11r, r138)
 b. que En Ramon Folch dins ·XX· dias comptadors *del digmenge a avant* liuràs la ciutat de Gerona al rey de Franssa (Desclot, *Crònica* v: 104)

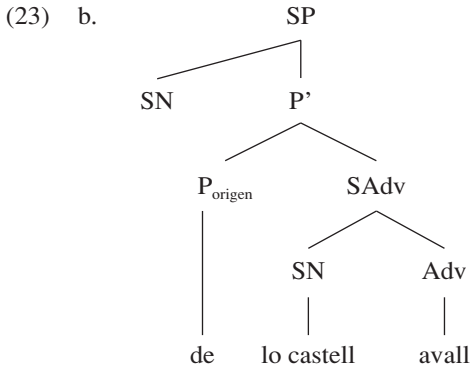
- c. con haurem donada part a la nuyt, axí que sia *de mija nuyt a avall*, les galeas posen-nos a la plaja de la Gatuna (Muntaner, *Crònica*: 32ra)
- d. e *de lavors ençà* los turchs habitaren en aquella terra (*Gorigos*, 88)
- e. No deu demanar perdó al proïsme, mas estima los arbres e lo fruyt que-n foren exits *de la tala ençà* (Sant Vicent, *Sermons*: 28-29)

D'altra banda, l'adverbi *enfora* apareix en construccions restrictives amb el valor de 'excepte' (21), i altres com *enjús*, *ensús*, *amunt* i *avall* s'usen en construccions quantitatives, ja que marquen una porció o segment en una determinada escala de valors (22).

- (21) a. E jo sapiatz que fui robat e perdí tot quant portava *de les letres enfora* (*Primers textos* [1250-1274]: 121)
- b. ni nula cosa no·ls roman, *de plor enfora* (*Vides*: 21)
- c. So és a saber que tota carn escorxadissa deu hom levar ab aygua calda, *de vaqua enfora* (*Potatges*: 102)
- (22) a. vedell o vedella qui pes ·XX· liures e *de ·XX· liures a enjús* vena e sia tengut de vendre, o vendre fer, a aquells qui comprar-ne volran, ço és, a rahó de ·X· diners la liura; [...] e el vedel o jònech qui pesarà *de ·XL· liures a ensús*, vena e sia tengut de vendre a raó de ·III· diners e mealla la liura (*Manual*: 332-333)
- b. E tantost faheren cridar les hosts per tota Sicília, et que dins XV dies fossen tuyt, *de XV anys amunt* et *de LX anys a avayl*, ab les armes et pa a ·I· mes en Palerm (Muntaner, *Crònica*: 29rb)
- c. E axí matex, fets que la ciutat nos enviý los privilegis de què les ordinacions fan menzió, a hon dien que los jurats han poder de jutgar *de trecents sous avall* (Antequera, *Epistolari* [1414]: 324)

4.2. Per explicar les diferències analitzades fins ara, partirem de la hipòtesi que les construccions amb *per* i amb *de* responen a estructures sintàctiques diferents; concretament a les estructures representades en (23).

En (23a) tenim una construcció de les anomenades «aposió locativa». Es tracta d'un sintagma preposicional format per dos sintagmes locatius: un de bàsic i un d'adjunt. El SP que apareix encerclat, el format amb la preposició *per*, és el bàsic, mentre que el SAdv ocupa una posició adjunta. La preposició *per* té com a complement un SN definit (*lo riu*). L'adverbi direccional (*avall*), en canvi, actua com a predicat d'un subjecte format per un element el·líptic (*PRO*), el qual té per antecedent el SN especificador de la preposició *per*, com indiquen els subíndexs. Aquest especificador és, de fet, el SN que apareix com a subjecte oracional en construccions com (9a), on el verb és de moviment, o com a complement directe en oracions com (8a). Per facilitar la interpretació repetim en (24a) aquesta darrera i apuntem en (24b) l'anàlisi sintàctica dels elements que participen en la construcció.

- (24) a. Com los turchs veren tan grans flames de foch *per lo riu avall*, tots se tengueren per perduts (Martorell, *Tirant*: 591)
 b. [_{SP} tan grans flames de foch_i *per lo riu*] [_{SAdv} PRO_i avall]

Notem, en aquest sentit, que el fet que l'adverbi sigui un adjunt, i no un element més integrat dins el SP, explica que pugui elidir-se i, fins i tot, que pugui anteposar-se o coordinar-se amb el SP (cf. § 4.1b).⁹ Per altra banda, el fet que l'adverbi prediqui sobre l'element el·líptic que té per antecedent semàntic el mateix SN del qual predica el SP encapçalat per *per* explica l'existència de determinades restriccions de selecció. Així, en (24b), per exemple, *per lo riu* predica del SN *tan grans flames de foch* i l'adverbi *avall* predica de l'element el·líptic (*PRO*) que és coreferent al dit SN. Caldrà, doncs, que aquestes dues predicacions siguin coherents i que la direcció marcada per l'adverbi sigui compatible amb la que aporta la preposició i el seu complement. Per aquest mateix motiu no és possible combinar qualsevol adverbi amb qualsevol substantiu en funció de complement de la preposició. L'adverbi ha d'expressar una direcció compatible amb les característiques espacials denotades per aquest substantiu (Sánchez Lancis 2002: 984). És per això que *costa*, *vall*, *mntanya*, *riu* o *escala* es combinen amb els adverbis *amunt* i *avall*; *camí*, amb *avant* o *arrere*; *mar*, amb *enfora*, i *cova*, amb *endins*. Precisament aquesta compatibilitat semàntica afavorí els canvis que es produïren en la construcció.

9. L'adjunció de l'adverbi al SP de (23a) és semblant a la que trobem en l'oració *Dormirem [a Reus, en un hotel ben cèntric]*. El SP *en un hotel ben cèntric* és un sintagma en aposició, adjuntat al SP *a Reus*.

L'estructura és diferent en el cas de la construcció *del castell avall*. Com s'indica en (23b), en aquest cas la preposició *de* no selecciona pròpiament un sintagma nominal sinó un sintagma adverbial que expressa una predicació (secundària), en la qual l'adverbi (*avall*) predica sobre el SN definit en posició d'especificador (*lo castell*). Aquesta estructura, de fet, és semblant a la que presenta el complement locatiu complex d'oracions del tipus *Anirem de Morella a Tortosa*.

- (25) a. [_{SP} *de* [_{SP} Morella a Tortosa]
 b. [_{SP} *de* [_{SAdv} el castell avall]]]

En tots dos casos, la preposició d'origen *de* selecciona una predicació que té com a nucli la preposició *a* o l'adverbi *avall* (que consta de la preposició *a* i el nom *vall* incorporat) i que predica sobre el SN en posició d'especificador (*Morella* i (*el*) *castell*, respectivament). Notem que, pel fet de tenir aquesta estructura, l'adverbi *avall* i el SP amb *a* tenen un caràcter obligatori, de manera que no és possible l'elisió, l'anteposició ni la coordinació d'aquests constituents, com s'indica en (26a-c), que reproduïxen els exemples de (15) amb l'adverbi, i en (26a'-c'), que presenten exemples paral·lels amb el SP amb *a*.

- (26) a. L'aigua corre del cim de la muntanya *(avall)
 a'. Anirem de Morella *(a Tortosa)
 b. *L'aigua corre avall del cim de la muntanya
 b'. *Anirem a Tortosa de Morella
 c. *L'aigua corre del cim de la muntanya i avall
 c'. *Anirem de Morella i a Tortosa

Les diferències estructurals existents entre (23a) i (23b) són paral·leles a les diferències semàntiques associades a les dues construccions. En el cas de (23a), la preposició *per* expressa la ruta d'un desplaçament i l'adverbi assenyalava la direcció dins d'aquesta ruta. D'acord amb aquesta estructura, la primera oració (24a) admet una paràfrasi del tipus 'com que els turcs veïeren grans flames de foc pel riu i les flames s'orientaven cap avall'. L'estructura (23b), en canvi, expressa que el moviment que s'origina en el castell segueix cap avall des d'aquest punt. El sentit de ruta si de cas es desprèn del significat de la preposició d'origen *de* i del de la preposició de destinació *a*.¹⁰

5. LA CONSTRUCCIÓ *RIU AVALL*

5.1. Les diferències existents entre les dues construccions analitzades fins ara s'han traduït també en una evolució històrica diferent. Com s'ha apuntat més amunt, la construcció amb *per*, però no la construcció amb *de*, donà lloc a construccions més sintètiques del tipus *riu avall*, en les quals l'adverbi es troba posposat a un sintagma nominal escarrit (sense determinar ni quantificar) i la preposició no és visible:

10. D'altra banda, com que *el castell* en (23b) no és el complement de la preposició *de*, sinó una part del complement preposicional, no hi pot haver incorporació del nucli d'aquest SN a la preposició. Segons Hale i Keyser (2002), no és possible la incorporació des de la posició sintàctica d'especificador.

- (27) a. Anaren pel riu avall — Anaren riu avall
 b. Corrien pel carrer amunt — Corrien carrer amunt
 c. La sang li queia per la cara avall — La sang li queia cara avall
 d. Regarem de la font avall — *Regarem font avall
 e. Anirem del cim de la muntanya avall — *Anirem cim de la muntanya avall
 f. Era home de llombrígol amunt — *Era home llombrígol amunt

El fet que la reducció es produís només en una de les dues construccions es pot explicar a partir de les diferències estructurals que presenten aquests sintagmes preposicionals. Tal com s'ha dit més amunt, la preposició *per* té el significat de ruta i, consegüentment, s'ha de combinar amb substantius que designin entitats compatibles amb aquest sentit de ruta. D'acord amb aquesta idea, es pot postular que la preposició *per* es pot silenciar en aquells casos en què el nom que li fa de complement fa explícita la idea de ruta i, sobretot, a causa de la presència del sintagma adverbial adjunt. Pensem, per exemple, en el substantiu *riu*. Un riu es pot conceptualitzar de maneres diferents: com un lloc (*a la vora del riu*), com un medi (*els peixos del riu*), com una ruta (*Segueix el riu i ho trobaràs*), etc. Totes aquestes propietats formen part del nostre coneixement del substantiu *riu*. En combinació amb un adverbi com ara *amunt* o *avall*, allò que es focalitza és el seu caràcter de ruta, ja que l'adverbi incideix en una de les dimensions espacials associades a les rutes. En construccions del tipus *pel riu avall* hi ha, per tant, una certa redundància semàntica en la mesura que el valor de ruta prové de la preposició, però també del substantiu *riu* en combinació amb el sintagma adverbial. Partint d'aquesta redundància semàntica, es pot entendre fàcilment que els parlants assagessin construccions més sintètiques: construccions en què s'elidia la preposició de ruta sense provocar per això cap pèrdua de significat ni cap dificultat comunicativa.

5.2. En tot aquest procés, una possibilitat consistí a silenciar únicament la preposició, però mantenint intacte el SN, com ocorre en els exemples de (28).

- (28) a. He closa tota, / ab companyia / de serp, bogia / hi d'un vell guall, / *lo riu avall* / la cabuçaren / he la llançaren (Roig, *Spill*: 1420-6)
 b. Navegant Alexandre *lo flum avall* (*Alexandre*: 109)
 c. “Com me sembla la veu de Joan aquest que tant plora! Devallem.” E Magdalena cuytà *la scala avall* e obrí la porta (Villena, *Vita II*: 310)
 d. sens donar neguna rahó als senyors qui eren aquí ab ella, levà-s del strado e cuytà *la scala avall* sens sperar companyia nenguna (Villena, *Vita II*: 152)

En aquest cas, es pot postular que la construcció continua estant formada per un SP, però amb una preposició buida o abstracte; això és, amb una preposició sense realització fonètica, però amb les mateixes propietats sintàctiques i semàntiques que *per*:

- (29) [_{SP} [[_P Ø] [_{SN} lo riu]] [_{SAdv} avall]]

La construcció, consegüentment, continua tenint un complement de la preposició (*lo riu*) i un SAdv que indica la direcció (*avall*). Ara, però, aquest SAdv és semànticament necessari per a la correcta interpretació de la construcció, ja que el SN no pot indicar tot sol el valor de ruta.

5.3. Un segon pas consistí a utilitzar el substantiu sense determinant, com es pot observar en els exemples de (30).

- (30) a. e-lls dits Bernat e Guillem *costa avayll* sí y coragueran [...] e salvòs lo dit Guillem ab lo dit Romanyà *costa avayll* sí coragueran, e con foren devayll lo cantó de la pallissa d'en Pere Crus, ells hi atrobaren en Guabriell Domànach e-n Simon Carbonell (*Cort mallorquí*: 278)
- b. *Item*, partín del dit molí anant *cèquia avall* tro en un molló que és en lo marge de la dita cèquia en la vinya d'en Bernat Català (*Algezira*: 95 [1387])
- c. E partín de la dita fita anan per lo dit cap damunt de la dita vinya d'en Miquel Salses vers València, *barranch a avall* vers l'Albufera (*Algezira*: 97 [1378])
- d. *Item*, partín del dit molló anant *camí avant* ves lo dit loch de Cabanes tro a una senda que hix de Tarragona que va a Montortal (*Algezira*: 93 [1387])
- e. E deligat lo vexel, ab la corrent anaren *riu avall* [...] E anant *riu avall* (Martorell: *Tirant*, 591)
- f. pres *riu amunt* bona mija legua (Martorell, *Tirant*: 669)
- g. E axí vilment aviaren lo dit lochtinent de procurador *scalla aval* ab los altres qui aquell anaven (*Gandia*: 64 [1485])

En la mesura que el substantiu en combinació amb l'adverbi permet sobreentendre «semànticament» la preposició silenciada, podem postular que aquest substantiu tendia a ocupar la posició sintàctica de la preposició a través d'un procés d'incorporació a la posició de la preposició abstracta, tal com s'indica en (31).¹¹

- (31) [_{SP} [_{P/N} Ø + riu] [avall]]

Notem, però, que això només és possible amb un substantiu sense determinant, però no amb un sintagma determinant: cal que el substantiu sigui el nucli del sintagma (del SN). Així es podrà incorporar a un altre nucli (el de la preposició buida de ruta). D'aquesta manera, el substantiu pren el valor de la preposició abstracta i, en certa mesura, es comporta com una mena de preposició.¹²

5.4. La cronologia del procés d'aquest canvi planteja alguns problemes. Teòricament seria esperable que les tres construccions se succeïren en el temps seguint un procés de simplificació estructural com l'exemplificat en (32).

- (32) per lo riu avall → lo riu avall → riu avall

Tot i amb això, les dades que hem pogut obtenir a partir del corpus manejat mostren que la construcció *riu avall* es documenta des d'antic en determinats casos i coexisteix amb les altres dues. A partir de les dades de què disposem, i de la comparació amb el que passa en llen-

11. En la tradició gramatical aquestes estructures s'han analitzat generalment com a sintagmes posposicionals, això és, com a sintagmes amb una posposició (una preposició posposada) que selecciona un terme nominal. Coromines (*DECat*, IX, 31a), per exemple, senyala el següent: "Molt idiomàtica del català és la construcció d'*avall* amb caràcter preposicional, però posposat: *escala avall*, *muntanya avall*, *rostos avall*".

12. Notem que d'acord amb la representació de (29), el substantiu incorporat presenta alhora propietats nominals i preposicionals. A causa del seu caràcter nominal, la construcció no està totalment fixada i, amb certes restriccions, és possible usar-hi diferents tipus de substantius, sempre que facin referència a una ruta o distància espacial, com s'ha indicat més amunt. Pel seu caràcter preposicional, però, els substantius estan fixats morfològicament i la construcció presenta un alt grau de fixació estructural (Bartra i Suñer 1992: 70 i ss.). Pel que fa a la morfologia, el substantiu, que pot ser un nom propi, està fixat com a norma en la forma singular, però també en plural en casos com *escales*, *rostos*, *galtes*, *comes*, etc. Per a una anàlisi més detallada de les propietats sintàctiques d'aquestes construccions, vg. Bartra i Suñer (1992: 612 i seg.), Sancho Cremades (2002: § 11.3.4).

gües com el castellà,¹³ es poden plantejar algunes hipòtesis que caldrà corroborar amb una major documentació:

a) La construcció sense preposició ni article apareix aviat en combinacions del tipus «*costa/barranc/sèquia + avall*» i «*camí + avant*», ben documentades en el nostre corpus des del segle XIV, però segurament anteriors. Aquest fet, sense dubte, cal atribuir-lo a l'ús no referencial o no específic que es fa del nom implicat i a la prototipicitat i la freqüència d'aquestes combinacions.

- (33) e-lls dits Bernat e Guillem *costa avayll* sí y coragueran [...] e salavòs lo dit Guillem ab lo dit Romanya *costa avayll* sí coragueran (*Mallorquí*: 278)

b) Fora d'aquestes combinacions prototípiques, la primera simplificació consistí a elidir la preposició però no el determinant o el quantificador, construcció ben documentada durant el segle XV, sobretot en la segona meitat.

- (34) a. seguint *la senda avant* ves la muntanya tro en un altre molló (*Algezira*: 92)
b. puy devalar *tot aquell carrer avall* e enaprés tornar per I carrer jusà vers les dites (*Epistolari*: 87 [1393])

c) La progressiva generalització de la construcció sense preposició ni determinant a partir de l'edat moderna provocà el retrocés de la construcció amb *per*, que en l'actualitat resulta estranya en aquells casos en què existeix una construcció amb substantiu escarrit i adverbi.

6. LA CONSTRUCCIÓ MODAL *CAP AVALL*

6.1. A més de les construccions analitzades fins ara, els adverbis intransitius també es documenten en construccions del tipus *de cara amunt*; això és en construccions amb la preposició *de* i un substantiu referit a una part del cos. En el nostre corpus sols hem documentat la construcció en l'exemple (8c), que repetim de bell nou:

- (35) E quan vench lo dia, ell se mès en lo llit de cendra ab lo cilici gitat *de cara amunt*, per tal que ves lo cel (*Sant Vicent, Sermons*: 257)

Aquesta construcció és clarament diferent de les analitzades fins ara. En primer lloc es tracta d'una construcció estàtica, amb un verb que no indica moviment sinó posició o orientació corporal. En segon lloc, la preposició *de* no fa referència a un origen real o metafòric, sinó més aviat a un mitjà o instrument facilitador i, per això, l'exemple de (35) admetria la paràfrasi *gitat amb la cara amunt*.¹⁴ Com altres sintagmes de mitjà o instrument, el de (35) té un

13. Pel que fa a la cronologia del canvi en castellà es pot consultar Pérez Saldanya i Rigau (2005).

14. Tenim un exemple de la preposició *de* com a preposició de mitjà o instrument facilitador en *El part va ser difícil perquè la criatura no venia de cap sinó de cul(s)*. *De cap* i *de cul(s)* no són aquí SP d'origen sinó de mitjà o instrument i adquireixen un valor afegit de manera. Sobre el sentit de manera com a significat afegit, vegeu Par (1923: 272).

valor afegit de manera. En tercer i últim lloc, com ocorre normalment amb els SP de mitjà, la preposició no selecciona un sintagma nominal determinat sinó un substantiu escarrit: *anar de cap, tenir una persona de cara*, etc. En (35), l'adverbi *amunt* és un adjunt al SP de mitjà (o instrument).

6.2. Malgrat les diferències amb les construccions analitzades fins ara, també en aquest cas es produï des d'antic el procés de d'incorporació del substantiu a la preposició abstracta, com s'observa a (37) per a l'exemple (36).

(36) ell ha ésser assotat terriblement tot nuu, gitat en terra *boca avall*, e ab nirvis de bous sechs deu pendre certs colps (Eiximenis, *Regiment*: 154)

(37) [_{SP} [_{P/N} Ø + boca] [avall]]

Com en el cas de les construccions amb *per* analitzades més amunt, l'aparició de la preposició abstracta de mitjà o instrument facilitador fou possible perquè el substantiu i l'adverbi intransitiu permeten sobreentendre el significat de la preposició mancada de contingut fonològic.

Més encara: aquest procés és l'origen de la preposició *cap* (*a*), com mostra el fet que, en els primers exemples en què *cap* es pot interpretar com a preposició, *cap* apareix en combinació amb l'adverbi *avall*. Igual que ocorre amb la cara o la boca, el cap és una extremitat molt rellevant que serveix per a indicar orientació, com es pot comprovar en els exemples de (38), referits a la posició d'una albergínia i una ceba.

- (38) a. E vaga al sòl de la caçola, e lo cap de la albergínia vaga aval e la coha amunt (*Sent Soví*: 81)
 b. Aprés ffercex totes les albergínies. E ages una seba, e vaya al sòl lo cap, e la cuha en amunt (*Potatges*: 181)

No és estrany, doncs, que el substantiu *cap* s'usés sovint en construccions amb adverbis intransitius per a indicar l'orientació i la posició d'un cos: (*de*) *cap avall/amunt* ('amb el cap per avall/amunt').

- (39) a. E axí se humiliarà, *cap avall*, en infern, que mala o ha vist (Sant Vicent, *Sermons*, 102)
 b. e féu penjar tres juristes en cascuna, *cap avall* per fer-los molta honor (Martorell, *Tirant*, 202)
 c. he us penjaré *cap avall* segons de traïdor se pertany (Martorell, *Tirant*, 310)
 d. aprés de confessat, donaren-li hun garrot dalt en lo cadafal y penjaren-lo *cap avall* de les onze hores de matí fins a les quatre (*Antiquitats* [1528])

En construccions com les anteriors, *cap* encara funciona com a substantiu, però ja pot ser reinterpretat com a preposició en la mesura que trobar-se amb el cap per avall pressuposa trobar-se en direcció a avall. Dit amb unes altres paraules: es tracta de contextos ambigus que presenten l'estructura (40a), on P representa la preposició abstracta de mitjà o instrument equivalent a *de* i l'adverbi *avall* és un adjunt, però que també podrien ser interpretats com a (40b), amb un *cap* totalment reanalitzat com a preposició i com a tal selecciona *avall* com a complement.

- (40) a. [_{SP} [_{P/N} Ø + cap] avall]
 b. [_{SP} cap [avall]]

El primer exemple que hem documentat en què *cap* té un valor ja clarament preposicional és el de (37), de final del segle xv.

- (38) Y ab tot que per jove no-s deja entendre, / car prou se coneix que va *cap avall* (*Oli-
ves*: v. 353-354)

En aquest fragment, *cap avall* ja no té un valor literal sinó metafòric: la idea negativa de trobar-se cap avall s'ha transformat en la idea negativa d'anar cap avall en el sentit de pèrdua de condicions físiques: es passa, doncs, d'una manera d'estar ('amb el cap avall') a una manera d'anar en el camí de la vida. El sentit de moviment encara que metafòric ('dirigir-se cap a la degradació corporal') obliga a interpretar *cap* com una verdadera preposició.¹⁵ Notem, finalment, que la reanàlisi de (40a) a (40b) té unes conseqüències directes en la freqüència de *cap* i explica que com a preposició es generalitzés a altres contextos i comencés a aparèixer combinat no sols amb l'adverbi *avall* sinó amb altres adverbis o sintagmes amb el valor direccional: *cap* {*avall* / *amunt* / *endins* / *enfora* / *allà* / *allí* / *a fora* / *a casa* etc.}.

7. CONCLUSIONS

Els adverbis de lloc intransitius formen part d'un conjunt d'adverbis que poden ser caracteritzats com a descriptius, pel fet que fan referència a diferents dimensions espacials, i com a nominals, pel fet presenten algunes propietats paral·leles als substantius i en molts casos s'originen a partir de la incorporació d'un substantiu al nucli preposicional. Com a norma, els adverbis intransitius no poden seleccionar un complement, però sí que expressen una predicació locativa sobre un argument. Aquests adverbis, a més, apareixen en el català antic en construccions locatives complexes del tipus *pel carrer avall* o *de boca avall*, que donaren lloc a les construccions *carrer avall* o *boca avall*. D'acord amb l'anàlisi proposada, el canvi es produí a partir de l'elisió dels trets fonològics de la preposició i de la incorporació del substantiu al nucli preposicional buit. Aquests processos, a més, foren possibles pel fet que la construcció tenia un caràcter altament redundat, en la mesura que el substantiu posseïa un significat que s'adeïa al de la preposició i que aquest significat quedava reforçat per la presència de l'adverbi locatiu adjunt. El cas de la formació de la preposició *cap* a partir del nom *cap* suposa un pas més en el procés d'evolució dels elements implicats en aquestes construccions. Quan l'adverbi descriptiu apareix dins un sintagma preposicional encapçalat per la preposició locativa d'origen *de* (*del castell avall*), l'elisió dels trets fonològics de la preposició no es dona a causa de l'estructura sintàctica interna d'aquests sintagmes preposicionals.

15. Coromines (Coromines, *DECat*, II: 522a) també explica l'origen de la preposició *cap* a partir de l'orientació associada a aquest substantiu en determinats contextos, però sense relacionar aquest origen amb l'adverbi *avall*, que és el que apareix més documentat en els textos.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1998): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- BARTRA, Anna / SUÑER, AveHina (1992): «Functional projections meet adverbs». *Catalan Working Papers in Linguistics*, vol. 1, p. 45-85.
- BONET, Sebastià / SOLÀ, Joan (1986): *Sintaxi generativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- BOSQUE, Ignacio (1989): *Las categorías gramaticales*. Madrid: Síntesis.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial / La Caixa. 9 vol.
- EGUREN, Luis J. (1999): «Pronombres y adverbios demostrativos. Las relaciones deícticas». BOSQUE, Ignacio / DEMONTE, Violeta (ed): *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*. Vol 1. Madrid: Espasa, p. 929-972.
- GARCÍA-MIGUEL, José María (2005): «Los complementos locativos». COMPANY, Concepción (dir): *Sintaxis histórica de la lengua española*. Vol. 1: *La frase verbal*. México: Universidad Nacional Autónoma de México / Fondo de Cultura Económica, cap. 14.
- HALE, K. / KEYSER, S. J. (2002): *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- JACKENDOFF, Ray (1973): «The Base Rules for Prepositional Phrases». Anderson & Kiparsky (ed): *A festschrift for Morris Hale*. New York: Hols Reinhart / Winston, p. 345-356.
- MARTÍNEZ, José Antonio (1988): «Sobre una construcción del español, que son dos». *Verba*, núm. 15, p. 265-287.
- PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*. Halle: Max Niemeyer.
- PAVÓN, M. Victoria (1999): «Clases de partículas: preposición, conjunción y adverbio». BOSQUE, Ignacio / DEMONTE, Violeta (ed): *Gramática Descriptiva de la Lengua Española*. Vol 1. Madrid: Espasa, p. 565-655.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel / RIGAU, Gemma (2005): «Cuesta arriba e por llano: The development of “postpositions” in Spanish and Catalan». *Journal of Portuguese Linguistics*, núm. 4, p. 69-91.
- PLANN, Susan (1986): «Sustantive: A Neutralized Syntactic Category in Spanish». BORDELOIS, I. / CONTRERAS, H. / ZAGONA, K. (ed.), *Generative Studies in Spanish Syntax*. Dordrecht: Foris, p. 121-142.
- PLANN, Susan (1988) «Prepositions, Postpositions and Sustantives». *Hispania*, núm. 71, p. 920-926.
- RIGAU, Gemma (2002): «Els complements adjunts». SOLÀ, Joan / LLORET, Maria Rosa / MASCARÓ, Joan / PÉREZ SALDANYA, Manuel (ed): *Gramàtica del català contemporani*. Vol 2. Barcelona: Empúries, p. 2045-2110.
- SÁNCHEZ LANCIS, Carlos (2002): «Origen y evoluciones de las construcciones locativas con “preposiciones postpuestas” en español medieval». *Actas del V Congreso Internacional de Historia de la Lengua española*. Madrid: Gredos, p. 979-989.
- SÁNCHEZ LANCIS, Carlos (2003): «El valor preposicional de los adverbios locativos del español medieval y moderno». *Actas del XXIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica*. Vol. 2. Tübingen: Max Niemeyer, p. 291-305.
- SANCHO CREMADES, Pelegrí (2002): «La preposició i el sintagma preposicional». SOLÀ, Joan / LLORET, Maria Rosa / MASCARÓ, Joan / PÉREZ SALDANYA, Manuel (ed.): *Gramàtica del català contemporani*. Vol. 2. Barcelona: Empúries, p. 1689-1796.

CORPUS

- Agramunt, *Regiment*: Jacme d'Agramont, *Regiment de Preservació de la Pestilència*. A cura de Joan Veny. Lleida: Universitat de Lleida i Enciclopèdia catalana, 1998.
- Alcoi: *Llibre de Cort de Justícia d'Alcoi (anys 1263-65)*. A cura de Maria Àngels Diéguez Seguí, 2004. [Edició no publicada].
- Algezira: *Libre de diverses statuts e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*. A cura d'Aureliano J. Lairón Pla. València: Universitat de València, 2001.
- Alexandre: Claudi A. Benlloch i Monzó, *Edició crítica de la traducció de la Història d'Alexandre feta per Lluís de Fenollet (1481)*. València, 2004 [Edició no publicada].
- Antequera, *Epistolari*: *Epistolari de Ferran i d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor*. A cura de Carlos López Rodríguez. València: Universitat de València, 2004.
- Cort mallorquí: Joan Miralles Monserrat, *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV*. Vol. 2. Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics / Editorial Moll, 1984.
- Curial: *Curial e Güelfa*. A cura d'Antoni Ferrando Francés. Universitat de València [Edició no publicada].
- Desclot, *Crònica*: Bernat Desclot, *Crònica*. A cura de M. Coll i Alentorn. Barcelona: Barcino, 1949 (vol II i III), 1950 (vol IV) i 1951 (vol V).
- Epistolari*: Agustín Rubio Vela, *Epistolari de la València Medieval (I)*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- Eiximenis: *Regiment de la cosa pública*. Barcelona: Barcino, 1927.
- Exemples*: Arnau de Lieja, *Recull d'Exemples i miracles ordenat per alfabet*. A cura de Josep-Antoni Ysern Lagarda. Barcelona: Barcino, 2004. 2 vol.
- Gandia: *El Manual de Consells de Gandia a la fi del segle XV*. A cura de Vicent Olaso. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Gorigos: Aitò de Gorigos, *La flor de les històries d'Orient. Versió del segle XIV*, a cura d'Albert Hauf, Barcelona, Edicions del Mall, 1989.
- Lleida: M. Dolors Farreny Sistac, *Processos de Crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*. Lleida: Diputació Provincial de Lleida.
- Manual*: *El primer manual de consells de la ciutat de València (1306-1326)*. Estudi i transcripció a cura de Vicent Anyó Garcia. València, Ajuntament de València, 2001.
- Martorell, *Tirant*: Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*. A cura d'Albert Hauf. València: Tirant lo Blanch, 2005.
- Olives*: *Lo procés de les olives*, Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana (<http://www.rialec.unina.it/dins>) [Versió feta a partir de: *Cançoners satírics valencians*. A cura de Ramon Miquel i Planas. Barcelona: Giró, 1911].
- Organyà*: *Homilies d'Organyà*. Edició a cura d'Amadeu-J. Soberanas, Andreu Rossinyol i Armand Puig. Barcelona: Barcino, 2001.
- Primers textos*: *Primers textos de la llengua catalana*. A cura de Josep Moran i Joan Anton Rabella. Barcelona: Proa, 2001
- Questa*: *Questa del Sant Grasal*. A cura de Vicent Martines. Barcelona: Barcino, 2006 [en curs de publicació].
- Sant Vicent, *Sermons*: Sant Vicent Ferrer, *Sermons*. Vol. 4. A cura de Gret Schib. Barcelona: Barcino, 1977.
- Sent Soví*: *Llibre de Sent Soví, Llibre de totes maneres de potatges de menjar, Llibre de totes maneres de confits*. A cura de Rudolf Grewe, amb la revisió per Amadeu-J. Soberanas i

- Joan Santanach (*Llibre de Sent Soví, Llibre de totes maneres de potatges de menjar*), i de Joan Santanach (*Llibre de totes maneres de confits*). Barcelona: Barcino, 2004.
- Vides: *Vides de Sants Rosselloneses*, vol. 2. Edició a cura de Charlotte S. Maneikis Kniazzezh i Edward J. Neugaard. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977.
- Villena, *Vita: Concordança de la Vita Christi de Sor Isabel de Villena*. A cura de Rafael Alemany *et al.* Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana [A partir del text de Ramon Miquel i Planas, Barcelona, 1916].

RESUM

Els adverbis locatius intransitius formen part d'un conjunt d'adverbis que poden ser caracteritzats com a descriptius, pel fet que assenyalen distincions per referència a diferents eixos espacials, i com a nominals, pel fet que presenten propietats comunes als substantius. Com a norma els adverbis intransitius no poden seleccionar un complement, ja que s'originaren a partir de la incorporació d'un element nominal a una preposició direccional (i. e. *AD VALLEM > avall*), però sí que poden aparèixer posposats a un substantiu escaït en construccions amb valor de direcció equivalents a 'el lloc per on' (i. e. *riu avall*) o d'orientació corporal (i. e. *boca avall*). Una anàlisi detallada dels exemples extrets del nostre corpus permet considerar que aquestes construccions s'originaren a partir de construccions més complexes introduïdes per una preposició (i. e. *pel riu avall* i *de cara avall*). D'acord amb l'anàlisi proposada, el canvi es produí a partir de l'elisió dels trets fonològics de la preposició i de la incorporació del nom al nucli preposicional buit. Aquests processos, a més, foren possibles pel fet que el nom tenia un significat que s'adeïa al significat de ruta o d'orientació de la preposició elidida i al fet que aquest significat quedava reforçat per la predicació realitzada per l'adverbi direccional. El cas de la formació de la preposició *cap* a partir del substantiu *cap* suposa un pas més en el procés d'evolució dels elements implicats en aquestes construccions

PARAULES CLAU: sintaxi del català antic, canvi lingüístic, adverbis, preposicions, posposicions.

ABSTRACT

Intransitive locative adverbs are part of an array of adverbs which may be characterized as descriptive, since they mark distinctions by reference to different spatial axis, and nominals, since they share properties with nouns. As a rule, intransitive adverbs can not select a complement due to the fact that they are originated by the incorporation of a nominal element to a directional preposition (i.e. *AD VALLEM > avall*), but they can appear in postposition with respect to a bare noun in constructions with a directional sense equivalent to 'the place through which' (i.e. *riu avall*) or implying physical orientation (i.e. *boca avall*). A detailed analysis of the examples extracted from our corpus allows the inference that these constructions derive from more complex constructions introduced by a preposition (i.e. *pel riu avall* and *de cara avall*). In accordance to the proposed analysis, the change was caused by the omission of the phonological features of the preposition and the incorporation of the noun to the empty prep-

ositional head. Moreover, these processes were possible since the noun had an additional meaning matching the path or the orientation meaning transmitted by the omitted preposition and since this meaning was reinforced by the predication of the directional adverb. The formation of the preposition *cap* from the noun *cap* is another clear indicator of the evolutionary process of the elements involved in these constructions.

KEYWORDS: Old Catalan syntax, linguistic change, adverbs, prepositions, postpositions.